

Xavier Montanyà

La llei catalana de l'avortament de 1937, la més progressista d'Europa

VilaWeb, 2-11-2025.

Entre el gran nombre d'avenços socials, polítics i culturals que es van fer el primer terç del segle XX i, especialment, en el període republicà, hi ha dues fites fonamentals amb segell anarquista: la jornada de vuit hores aconseguida amb la vaga de la Canadenca el 1919, i la llei de l'avortament aprovada pel Parlament de Catalunya el 9 de gener de 1937. Són l'equivalent en l'avantguardisme social internacional del que van ser aleshores Picasso, Miró o Dalí en l'avantguarda cultural.

El decret havia estat impulsat i creat pel doctor anarquista Fèlix Martí Ibáñez, militant de la CNT, aleshores director general de la Conselleria de Sanitat. Publicat al Diari Oficial de la Generalitat, el signaren, Josep Tarradellas (ERC) com a conseller en cap, i els consellers de Sanitat i Assistència Social, Pere Herrera (CNT) i Rafael Vidiella (UGT), de Justícia.

Va ser la llei més progressista d'Europa en aquell temps. Sectors importants de l'esquerra i el sindicalisme consideraven que la criminalització de l'avortament era una llei d'excepció contra les dones i la classe obrera. Suïssa, després d'un debat dur, havia aprovat una normativa el 1916. Després, va ser Txecoslovàquia (1925) que admeté l'avortament no tan sols per motius terapèutics, sinó també amb fins restrictius de maternitat. L'any següent, va ser l'URSS, i el 1929, Japó.

El decret català va anar més enllà que no les poques legislacions de l'època i aprovà la norma més progressista i avançada de la història universal. Especialment, quant a les causes que permetien a les dones d'avortar. En el primer supòsit, preveia les causes terapèutiques per malaltia física o mental de la mare. En el segon, les causes eugenèsiques: malalties, malformacions congènites o tares que poguessin transmetre's. En tercer lloc, hi havia els factors neomalthusians, el desig conscient de limitació voluntària de la natalitat. I el quart era per motius sentimentals o ètics, és a dir, la maternitat no desitjada per motius amorosos o sentimentals. I la cosa important de remarcar avui, tal com especificava expressament el decret, és que en aquest quart supòsit els avortaments s'efectuaven a petició de la interessada i ningú de la seva família no podia presentar després cap reclamació sobre la intervenció.

D'ençà de començament de segle, la moral sexual àcrata havia aconseguit d'impregnar part del discurs privat i mèdic general, tot influint amb la seva perspectiva en conceptes generals de la concepció de l'amor, la sexualitat o la família. L'anarquisme propugnava la higiene, l'educació sexual, la lluita antivenèria o l'amor lliure, i defensava l'abolició de la prostitució, el control de la natalitat i l'avortament.

El diari anarcosindicalista Solidaridad Obrera va qualificar la llei del 1937 de conquesta de la revolució: "La incorporació a la legislació sanitària del reconeixement de l'avortament com una necessitat social suposa per a la dona i per a la societat una conquesta revolucionària de gran transcendència, que

només en els moments actuals, o en el seu règim de llibertat, s'ha pogut implantar”.

A més dels anarquistes, hi havia gent d'esquerres, científics i metges progressistes a favor de la reforma sexual i l'educació sexual de la infantesa i la societat en general. Segons que ha escrit Mary Nash a *Rojas. Las mujeres republicanas en la guerra civil* (Taura, 2006), malgrat l'omnipresència de l'Església Catòlica i de la ideologia conservadora a l'estat espanyol, als anys vint, alguns metges i advocats, progressistes i liberals, van donar suport a l'avortament terapèutic voluntari.

Però, sense dubte, la llei catalana anava molt més enllà i revolucionava els prejudicis socials conservadors i reaccionaris en favor de la llibertat, la dignitat i els drets de la dona. A més, aquesta llei s'emmarcava en el conjunt de mesures de reforma sanitària que el govern català havia engegat d'ençà de la proclamació de la Segona República, i que es van accelerar a partir del 18 de juliol.

La Conselleria de Sanitat i Assistència Social va desenvolupar una política de mesures pràctiques i preventives contra les malalties de transmissió sexual, fomentà l'educació sexual a l'ensenyament, en els àmbits sindicals i ateneus obrers i, fins i tot, projectà la creació d'un Institut de Ciències Sexuals, que no es va arribar a crear perquè no hi va haver temps. Malgrat això, l'any 1937 mateix va posar en marxa a la Maternitat de les Corts, a Barcelona, una Escola de Maternitat Conscient.

Com a mostra d'aquella política sanitària innovadora, es poden citar les paraules de Martí Ibáñez en la introducció del text legal del 1937, en què expressava la necessitat de posar fi als avortaments clandestins que feien perillar la vida de les mares. Aquests són els dos paràgrafs d'introducció al decret que expressen l'esperit ideològic de la norma:

“La reforma eugènica, que representa una de les majors conquestes revolucionàries en Sanitat, comença el seu pla d'acció mitjançant la incorporació a la legislació sanitària d'un fet fins avui efectuat lluny de tot control científic, a l'ombra i per persones incompetents i que des d'aquest moment adquireix categoria biològica i social, com és l'avortament. La finalitat primordial que es persegueix és la de facilitar al poble treballador una manera segura i exempta de perill de regular la natalitat, quan existeixin causes poderoses, sentimentals, eugèniques o terapèutiques que exigeixin la interrupció artificial de l'embaràs.

Durant molt de temps, l'avortament ha estat practicat per elements desaprensus que han especulat amb les necessitats proletàries de limitar la profilitat en determinats casos. Cal acabar amb l'oprobri dels avortaments clandestins, font de mortalitat maternal, perquè la interrupció de l'embaràs passi a ser un instrument al servei dels interessos de la raça i efectuat per aquells que tinguin solvència científica i autorització legal per a fer-ho.”

Més tard, en una altra publicació, el doctor escrivia: “Ja no assistirem més a l'espectacle de mares mortes a causa d'una fallida maniobra abortiva, d'infanticidis dimanant de l'odi al nen que nasqué sense ser desitjat, de dones

amb el seu rumb vital torçat per un fill que és un estigma o una reminiscència de quelcom que desitjarien oblidar, de nens arribats a llars sense pa i a pares sense amor.”

Com s'articulava per llei la pràctica de l'avortament

El decret estableia que la Conselleria de Sanitat nomenaria un comissari per a cada hospital autoritzat a exercir la interrupció artificial de l'embaràs per a garantir el compliment estricte de la normativa. Es feia èmfasi en el fet que només es podia practicar l'avortament en els centres autoritzats, que s'establirien quinze dies després de l'aprovació del decret.

Aquests centres serien: la Casa de la Maternitat, l'Hospital de Catalunya (actual Hospital de Sant Pau), l'Hospital Clínic i l'Hospital Cardenal a Barcelona. A la resta de Catalunya, es podia practicar a Badalona, Berga, Girona, Granollers, Igualada, Lleida, Olot, Reus, Sant Joan de les Abadesses Vic i Vilafranca.

A banda dels quatre supòsits que permetien l'avortament i els centres on es podia practicar, el decret també estableia que únicament si hi havia una justificació terapèutica s'autoritzava l'avortament a una embarassada de més de tres mesos. Si no hi havia aquesta motivació terapèutica, no s'autoritzava la dona a avortar més d'una vegada l'any. I castigava criminalment els qui en el futur fessin en privat pràctiques abortives.

El comissari nomenat tindria autorització per a fiscalitzar, controlar i inspeccionar el servei. I tindria poder per a suspendre o modificar el funcionament de les sales hospitalàries dedicades a la interrupció de l'embaràs.

Quan la dona sol·licitava una intervenció, li obrien una fitxa mèdica, psicològica, eugenèsica i social. Era sotmesa a un reconeixement mèdic per a assegurar que tenia garanties raonables que resistiria a la intervenció. Únicament si aquests tràmits es complien satisfactòriament es podia interrompre l'embaràs.

La norma era tan estricta i rigorosa que també estableia, textualment: “Els casos en què el consell responsable de cada dispensari d'interrupció artificial de l'embaràs consideri que la febre o el reconeixement de l'embarassada estableixi una contraindicació per a l'avortament, d'índole mèdic o social, seran elevats a un consell tècnic, que es crearà per a resoldre aquests assumptes per la Conselleria de Sanitat i Assistència Social.”

L'esmentada comissió tècnica seria formada per dos metges especialistes anomenats pel conseller tècnic assessor i un funcionari mèdic del Departament de Sanitat i Afers Socials.

Durant el temps de l'aplicació del decret, el 1937 i el 1938, es van fer un total de 281 avortaments legals. L'abast de la normativa va ser mínim. Es va donar la circumstància que aquesta norma, com tantes més, va ser un exemple indiscutible de la diferència entre les dues concepcions del món i de l'ésser humà que es van enfrontar a la guerra. En el bàndol feixista, àmpliament influït per l'Església Catòlica, que imposava la seva moralitat, com avui, l'avortament era

considerat un crim de “lesa humanitat”, i a Catalunya i uns altres llocs de la zona republicana no tan sols no estava penalitzat, sinó que es considerava un dret.

El decret català va ser motiu de polèmica en el si de la República espanyola. Frederica Montseny, quan era ministra de Sanitat del govern espanyol, no el va aconseguir d'aprovar. El govern Negrín, que actuava d'ençà del 17 de maig de 1937 i estava enfrontat amb el de la Generalitat per la situació revolucionària que va rebentar en els fets de maig, va provar de fer rectificar el govern de Lluís Companys al·legant que el decret sobrepassava les competències autonòmiques, sobretot per haver estat aprovat en el període revolucionari. Tot i això, malgrat les sol·licituds del govern espanyol, com explica Mary Nash, la resta de 1937 i 1938 es van continuar fent avortaments en els centres hospitalaris catalans, tal com demostra el BOG, on es pot comprovar l'aprovació d'unes quantes partides econòmiques per a mantenir el servei.

Un gegant intel·lectual de la República

L'artífex intel·lectual del decret, el doctor Félix Martí Ibáñez, és un dels gegants ideològics i científics dels temps republicans que no mereix ser ignorat. Ans al contrari, cal conèixer els seus pensaments i les seves accions, tant pels avenços socials i humanistes que representen com per l'actitud de servei positiu i progressista a la societat del seu temps, especialment, en favor dels sectors de les classes obreres més desprotegides i explotades. I la dona ho era. El seu cas hauria de ser objecte d'estudi, com ja ho és en els àmbits erudits universitaris, perquè el seu exemple transcendís a l'ensenyament i el coneixement bàsic de la societat i de les generacions més joves actuals.

El doctor Martí Ibáñez va néixer el 1911 a Cartagena, fill d'una professora de piano i un pedagog i escriptor. Va viure de petit a València fins que se'n anà a Barcelona per estudiar-hi batxillerat i medicina, i allà es llicencià el 1933. Es doctorà el 1934 a Madrid, amb la tesi “Assaig sobre la història de la psicologia i la fisiologia místiques a l'Índia”, influenciat per les teories de Gregorio Marañón i José Ortega i Gasset, segons els entesos.

Obrí a Barcelona un consultori on exercí de metge psicòleg especialitzat en psicosexualitat. En esclatar la guerra, Martí Ibáñez, que era membre de la CNT, participa en l'expedició republicana a les Illes Balears i organitzà la Sanitat de la Columna Durruti.

A més, va escriure en diaris i revistes, organitzà i participà en mítings, promogué la Universitat Popular i participà en la creació i l'organització de l'Assistència Sanitària d'Urgència i l'Organització Sanitària Obrera. El 1936, fou designat successivament director general de Salut Pública i Serveis Socials, subsecretari de Sanitat de la República, en temps de la ministra Frederica Montseny, i director d'Educació Sanitària de Guerra a Catalunya.

En aquells anys, desplegué una activitat frenètica i molt important. També representà Espanya en congressos internacionals i serví com a comandant mèdic de l'aviació republicana al front de l'Ebre, on va ser ferit.

Un intel·lectual prolífic i incansable.

Uns drets que tornen a perillar

El triomf del feixisme i la derrota republicana van destruir tots aquests projectes i les esperances d'alliberament de la dona durant moltes dècades. Félix Martí Ibáñez s'exilià a França i després a Nova York, on passà la resta de la seva vida, dedicat com sempre a la docència, la literatura científica i de ficció, i la direcció de revistes mèdiques. Morí a Nova York el 24 de maig de 1972.

Van haver de passar quaranta-vuit anys, gairebé mig segle, perquè el 1985 l'estat espanyol aprovés, no sense grans discussions i l'oposició dels sectors reaccionaris i catòlics, que ara contraataquen, una llei d'interrupció voluntària de l'embaràs amb tres supòsits: un, que hi hagués risc per a la salut de la mare; dos, que hagués estat resultat d'una violació; i tres, que es preveïessin malformacions fetals que poguessin provocar greus tares físiques i psíquiques. A diferència del decret del parlament català del 1937, el lliure desig de la mare d'interrompre l'embaràs per motius sentimentals o ètics, sense que la família pogués intervenir-hi, en un principi, no era previst.

Aquests drets que s'han anat consolidant i ampliant amb l'aprovació posterior de la llei de salut sexual i reproductiva del 2010 són uns drets que avui tornen a perillar.